
OCENE IN POROČILA

Hanna Popowska - Taborska: *Zgodnja zgodovina Slovanov v luči njihovega jezika*. Prevedla Karmen Kenda - Jež. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005. 207 str.

Hanna Popowska - Taborska je priznana poljska jezikoslovka, soavtorica *Atlasa kašubskega jezika in sosednjih narečij* in avtorica več knjig, v katerih se ukvarja s problemi poljščine in kašubščine. V slovenščini je naposled izšla njena knjiga *Zgodnja zgodovina Slovanov v luči njihovega jezika* (*Wczesne dzieje Slowian w świetle ich języka*). Reprint tega temeljnega dela, ki je v poljščini prvič izšlo leta 1991 in drugič 1993, je prevedla Karmen Kenda - Jež.

V pregledni in tudi za laika razumljivi knjigi profesorica Popowska - Taborska sledi pogledom na etnogenezo Slovanov in njihovo zgodnjo zgodovino od prvih omemb Slovanov v starih pisnih virih preko razvoja jezikoslovne znanosti do današnjih izsledkov. Pregledno predstavi dela avtorjev, ki so se ukvarjali s to problematiko, čeprav vseh glede na popularnost teme ni bilo mogoče upoštevati (seznam literature obsega 585 enot). Avtorica največ prostora posveti pogledom poljskih, ruskih in ukrajinskih jezikoslovcov; upošteva tudi druge, od slovenskih F. Bezlaja.

Prve razlage izvora Slovanov so bile povezane z legendami. Mnogi starejši avtorji imajo Slovane za potomce različnih oseb iz svetega pisma, večinoma raznih sinov Noetovega sina Jafeta; razširjena je bila tudi legenda o Lehu, Čehu in Rusu. Ob tezi, da so Slovani prišli iz Azije, je že dolgo prisotna, čeprav ima manj podpore strokovne javnosti, tudi teza, da so »od nekdaj« v Evropi. Popowska - Taborska opozarja, da je pojem »pradomovina Slovanov« v bistvu anahronizem. Gre bolj za hipoteze o domnevni legi Praslova-

nov v času tik pred zgodovinsko dobo Slovanov. Skoraj noben avtor pa ne dvomi v to, da Slovani izhajajo iz enega skupnega vira. Če bi gledali na slovanščino kot na en jezik, kar je bilo v določenem obdobju praksa in je izhajalo iz zavesti o jezikovni enotnosti Slovanov in skupnem izvoru, lahko rečemo, da gre za *mogočen* (po razprostranjenosti in številu govorcev) jezik, na kar se je svoj čas zelo opozarjalo, zadnje čase pa je občutek za slovansko skupnost do nadaljnjega zakrnel.

Konec 18. stoletja so se začele bolj ali manj utemeljene primerjave z neslovanskimi jeziki. Ko so začeli izhajati slovarji, so jezikoslovci lahko začeli delati bolj znanstveno. V 19. stoletju so dobile raziskave vprašanja zgodnje zgodovine in izvora Slovanov že povsem drugačno podobo. Dolgo časa je bilo v središču zanimanja imensko gradivo, na prvem mestu etnonimi, predvsem ime Slovani, zelo veliko pa je bilo napisanega tudi o hidronimiki.

Po mnenju Popowske - Taborske etnična imena navadno ne prinašajo nobenih podatkov o jezikovni pripadnosti danega ljudstva. Najzgodnejša imena, ki so se ohranila do danes, niso tista, ki so jih sami Slovani uporabljali zase, ampak tista, ki so jih Slovanom naredili njihovi sosedje. Avtorica pregleda razlage imena Slovani in različic Slovaki, Slovinci, Slovenci, pa tudi etnonimov Hrvati, Srbi, Rusi in ostali. Posebno mesto gre raziskavam vodnih imen, ki veljajo za zelo obstojna, vendar je navdušenju nad tem odkritjem sledilo obdobje skepse glede resnične povednosti teh imen (gre še za korenske etimologije). Mlajše raziskave so

začele upoštevati besedo v celoti. Kljub temu pa avtorica navaja primere, ki kažejo, da je pomemben dejavnik v izsledkih hidronimičnih raziskav *moda*.

Vedno večji pomen v raziskavah slovanske zgodovine dobivajo raziskave fonetične členitve slovanščine. Dolgo časa so fonetične spremembe razvrščali relativno, v odnosu ene do druge, v drugi polovici 20. stoletja pa so jih s pomočjo substitucijske fonetike začeli umeščati v čas, kar je raziskave premaknilo naprej. Iz določenih jezikovnih pojavov lahko namreč posredno sklepamo na migracije, razpad itd. V povezavi z zgodovinskimi viri se da nekatere fonetične spremembe precej natančno umestiti v čas, npr. način prevzemanja rečnih imen iz baltskih v slovanščino. Eden od začetnikov tega pristopa je bil Z. Stieber; Popowska - Taborska je njegova učenka.

Najprej lahko opredelimo tiste procese, do katerih je prišlo pred razpadom skupnosti (prva palatalizacija mehkonobnikov, prehod psl. $\bar{u}_1$ v y , monoftongizacija dvoglasnikov, nastanek polglasnikov ter nastanek o iz nekdanjega kratkega a). V drugi vrsti so procesi, do katerih je prišlo le na delu slovanskega ozemlja, torej že po razpadu. V tem kontekstu obravnava prehod tl , dl v delu slovanskega ozemlja v l , nastanek epentetičnega l , različen razvoj skupin $*tj$ in $*dj$, drugo in tretjo palatalizacijo mehkonobnikov, metatezo likvid, prehod $(j)e-$ v $o-$.

Popowska - Taborska meni, da je na podlagi podatkov, pridobljenih s sodobnimi metodami, potrebno omejiti obseg pradomovine, ki je po mnenju starejših jezikoslovcev sredi prvega tisočletja našega štetja obsegala že precej razprostranjeno področje. Zagovarja pogled, da je bilo območje, ki so ga poseljevali Slovani, še v 5. stoletju razmeroma majhno. Meni, da je bila razcepitev Slovanov na zahodne, vzhodne in južne več ali manj sočasna in da je mnenje, da sta se že pred to cepitvijo izoblikovali dve veji slovanščine, zastarelo. V dodatku k drugi izdaji knjige v tem kontekstu posveti precej prostora pogledom W. Boryśa, ki govori o dveh razmejivnih črtah: prva loči severno skupino od južne, druga pa zahodno od jugovzhodne, kar bi

pomenilo, da se je praslovanščina najprej razdelila na zahodno in vzhodno skupino, znotraj tega pa se je kasneje izoblikovala južna skupina.

Popularne so tudi raziskave povezav znotraj slovanščine. Poskuša se ugotoviti, kateri slovanski govori so med seboj bolj povezani in na podlagi tega sklepati na tesnejše povezave v preteklosti. Popowska - Taborska je skeptična do tega, saj lahko gre za ohranjene arhaizme ali pa za kakšne druge faktorje.

Izledki fonetičnih raziskav kažejo, da je bila praslovanščina precej enoten jezik vse do razpada skupnosti, do katerega naj bi prišlo nekje v šestem stoletju. Rekonstrukcija slovanske leksike nasprotno kaže, da je bilo besedje znotraj slovanščine precej diferencirano. Leksiko lahko uporabimo v argumentaciji glede lege »pradomovine«, če gre za poimenovanja za rastline, živali in v nekaterih primerih splošnageografske pojme. Pri tem je potrebno upoštevati, da so bile v preteklosti rastline in živali razširjene drugače kot danes, pa tudi, da poznamo mnogo primerov, ko pride do spremembe v pomenu. Mogoče je tudi, da jezik sprejme novo ime za nekaj, kar pozna že od prej, zato tudi dokazovanje »ex silentio« ni vedno zanesljivo. Poskusi ugotavljanja etnogeneze Slovanov na podlagi živalskega izrazja temeljijo v prvi vrsti na poimenovanjih za sladkovodne ribe, nadalje za ptiče in potem za druge živali. Raznolika poimenovanja za gozdove, jezera in močvirja naj bi kazala na gozdno področje z zmernim podnebjem. Popularna panoga je tudi sklepanje o materialni in duhovni kulturi Slovanov na podlagi skupnega besedja (materialni svet, npr. domače živali, odnosi v družini in v širši skupnosti, mitologija ...). Iz besedja se denimo da pokazati na nekdanji kult meseca.

Vprašanje starejših povezav slovanščine zajema v prvi vrsti teze o obstoju tesne baltoslovanske skupnosti, ki jo nekateri enako goreče zagovarjajo kot drugi zanikajo, nato povezave slovanščine in iransčine, ki so bile deležne že velike pozornosti znanstvene javnosti in za katere je dostikrat, če ne v večini primerov, mogoče reči, da ne moremo natančno ugotoviti, ali gre za staro narečno

povezavo ali za prevzemanje iz relativno novejšega obdobja. Avtorica opozarja na izrazita razhajanja pri izboru izrazov, ki bi naj bili iranizmi. Nadalje obstajajo (vsaj hipotetično) posebna ujemanja med slovanščino in germanščino, nato keltščino in italščino. Različni raziskovalci so se osredotočili na različne skupine teh primerov. Po mnenju nekaterih naj bi bili celo vsi ti jeziki skupaj z baltščino tvorili posebno skupino. V tem kontekstu se indoeuropeistika dotika preštevilnih vprašanj, npr. natančnejše jezikovne pripadnosti venetščine, vprašanja keltške poselitve in značilnosti same kontinentalne keltščine (zanimivo je, da Popowska - Taborska uporabi izraz »italokeltski«, ki v zadnjem času ni več aktualen). Manj problematični so izsledki raziskav odnosa med germanščino in slovanščino, seveda so zanesljivejši za mlajša obdobja kot za starejša.

Avtorica v uvodu napove, da bo obravnavala vprašanja zgodnje zgodovine Slovanov izključno v luči jezikovnih podatkov, kar pa je seveda mogoče le do neke mere. Z vprašanjem, kaj se je dogajalo s Slovani pred trenutkom, ko se prvič pojavijo v pisnih zgodovinskih virih, se ne ukvarja le jezikoslovje, ampak tudi druge znanosti: arheologija, etnografija, antropologija, paleobotanika, tudi etnomuzikologija. Vključujejo se tudi poskusi osvetlitve duhovne zgodovine Slovanov (legende, ljudske pripovedi...). Jezikoslovje tako kot ostale panoge v tem kontekstu opravlja vlogo pomožne zgodovinske znanosti. Izsledki teh znanstvenih disciplin se med seboj dopolnjujejo in prepletajo. Kritičnemu raziskovalcu pa se zastavi vprašanje, v kolikšni meri se lahko te raznorodne znanosti dopolnjujejo med seboj v iskanju za vse sprejemljivega odgovora? Pri odgovoru na to vprašanje ni konsenza. Medtem ko nekateri avtorji menijo, da je resnična vrednost jezikoslovnih raziskav šele v povezavi z drugimi vedami, so drugi mnenja, da je določitev pradomovine domena jezikoslovcev, saj je t. i. pradomovina v bistvu prvotni obseg praslovanščine. Pri nekaterih avtorjih, čeprav so jezikoslovci, izsledki ne temeljijo na jezikovnem gradivu, ampak na dejstvu, da jezikovna dejstva ne nasprotujejo ugotovitvam drugih disciplin. Popowska

- Taborska opozarja na določeno nedoslednost, ki jo avtorji zagrešijo v želji, da bi se potrdila njihova teza: jezikoslovec ve, da druge discipline jezikovna dejstva dostikrat interpretirajo napačno ali zgrešeno ali pomanjkljivo, po drugi strani pa se dostikrat ne obotavlja opirati svojih zaključkov na izsledkih drugih disciplin. Popowska - Taborska na več mestih podarja, da imajo različne znanstvene discipline na voljo različne raziskovalne možnosti in opozarja na nevarnosti prehitrih posplošitev. Tako je vprašljivo pritegovanje izsledkov arheologije v jezikoslovno argumentacijo, ker vprašanje razmerja med materialno kulturo in etnosom ni rešeno in verjetno niti ne rešljivo.

Rešitve vprašanja pradomovine, oziroma kaj se je dogajalo s Slovani, preden se pojavijo v zgodovini, temeljijo na vprašljivih in majavih temeljih, kar potrjuje dejstvo, da so te rešitve med seboj tako različne. Teorije o izvoru Slovanov, ki so se izoblikovale do danes, postavljajo prednike Slovanov a) na ozemlje zahodno od srednjega Dnjepra, b) na območje med Odro in Vislo in c) na ozemlje južno od Karpatov v porečje Donave. Avtorica v samem delu nakaže svoj odnos (strinjanje ali distanco) do nekaterih postopkov, določena skepsa glede možnosti teh postopkov pa jo spremlja skozi celotno delo. Svojega pogleda na vprašanje izvora in zgodnje zgodovine Slovanov profesorica Popowska - Taborska ne predstavi. V zaključku sklene, da na podlagi znanih virov in z uporabo primerjalnojezikovne metode ne moremo povedati kaj več kot to, da so se določena dejstva zgodila. Nekateri dobro utemeljeni odgovori na določena vprašanja se prepletajo s tem, da nekaterih stvari ni mogoče in verjetno nikoli ne bo mogoče pojasniti.

Metoda jezikoslovja kot pomožne zgodovinske vede (pri osvetljevanju prazgodovine) ni artikulirana. Večinoma jo lahko le izluščimo iz del posameznih avtorjev, kar Popowska - Taborska uspešno počne in sproti opozarja na pomanjkljivosti postopkov, ki pripeljejo do tega, da na podlagi istih podatkov z isto metodo dobimo različne rezultate.

Knjiga ni le prispevek k boljšemu poznavanju problematike zgodnje zgodovine Slova-

nov, temveč ima zaradi kritičnega, prodornega pogleda vrednost tudi kot prispevek k teoriji jezikoslovja kot pomožne zgodovinske vede, ki jo bo potrebno šele napisati. V primerjalnem jezikoslovju se soočamo s pomankanjem resne pregledne sodobne literature, ki bi jezikovna dejstva umestila v čas in prostor. Pričujoča knjiga zapolnjuje to vrzel in bo odličen pripomoček za študente pri-

merjalnega jezikoslovja in ostale, ki jih zanima ta veda in njen prispevek k poznavanju zgodovine Slovanov.

Simona Klemenčič
ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša
simona.klemencic@guest.arnes.si

Vesna Mikolič: *Jezik v zrcalu kultur. Koper: Založba Annales, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2004. 338 str.*

V pretežno rožnato odeta naslovnica z veliko fotografijo izložbenega okna na sredini, ki je bila po vsej verjetnosti posneta na donedavno (dokler pač niso v predmestju Kopra tako kot drugod zrasli veliki trgovski centri) glavni koprski trgovski žili, Čevljarski ulici, na svojevrsten način napoveduje vsebino knjige. Na fotografiji se po slovensko in italijansko oglašujejo popusti za izdelke, ki so na prodaj v trgovini, v sredini pa je kot v zrcalu oblikovan slovenski naslov knjige: *Jezik v zrcalu kultur*. Na fotografiji prepoznana koprška slovensko-italijanska stvarnost se, v svoji zrcalni podobi, z italijanskim naslovom knjige na sredini, ponovi še na zadnji platnici.

Znanstvena monografija Vesne Mikolič *Jezik v zrcalu kultur* je nastala kot rezultat doktorskega študija, pri katerem se je avtorica posvečala raziskovanju povezanosti med etnično identiteto in ozaveščenostjo ter sporazumevalno zmožnostjo v slovenščini kot prvem jeziku in italijanščini kot jeziku okolja pri prebivalcih mestne občine Koper, ki so slovenske narodnosti. Knjiga, ki jo v nadaljevanju predstavljamo, je razdeljena na dvanajst delov; sedmim glavnim se pridružujejo različna kazala, obširne priloge, v katerih je predstavljen v empirični raziskavi uporabljeni inštrumentarij, in obsežen seznam navedenih virov in uporabljene literature.

V čustveno precej angažiranem predgovoru, ki ga kot bralci znanstvene monografije morda nismo pričakovali, nas je pa prijetno presenetil in ponudil nekoliko drugačno popotnico za branje tovrstnega čtiva, avtorica skozi svojo lastno osebno zgodbo Slovenke, Koprčanke, jezikoslovke, italijanistke in slovenistke na nek način pojasni situacijo, ki je botrovala poglobljenemu študiju obravnavane problematike od diplome, preko magistrerja do doktorata, in predstavi obravnavani raziskovalni problem.

Avtorica si je za cilj raziskave zadala ugotoviti, kakšno je razmerje med jezikovno sporazumevalno zmožnostjo prebivalcev Kopra, ki so slovenske narodnosti, v njihovem prvem jeziku, torej slovenščini, in italijanščini, v tem primeru jeziku okolja, ki je za njih drugi jezik, in njihovo etnično ozaveščenostjo. V pojem etnične ozaveščenosti je vključila odnos do primarne, v tem primeru slovenske kulture in jezika, odnos do italijanske kulture in jezika in odnos do nekaterih nadnacionalnih kulturnih vrednot – med njimi odnos do dvojezičnosti, dvo- in večkulturnosti ipd. Ker se je odločila izbrano problematiko tudi izmeriti, je bilo potrebno raziskovalne cilje operacionalizirati. Z raziskavo je avtorica med drugim želela ugotoviti raven posameznih navedenih elementov etnične